

“Вік”, “Січ”, “Кооперативний союз”, “Дніпросоюз” і т.д. В 1917 р. було видано в Україні 677 назв українських книжок. Загальна кількість друкованих органів, які видавалися в Україні в період Центральної Ради різними політичними партіями та організаціями, сягала близько 350 назв. Так, лише в Києві з березня по грудень 1917р. видавалося 65 газет різних політичних напрямів, в Одесі – 72 газети, в Єлисаветграді – більше 60, на Поділлі – 20.

Крім того, чимало українських видань виходили за межами України. Так, “Звенигородська зоря” підкреслювала, що на травень 1917р. в Росії читач одержував 16 газет та часописів українською мовою.¹⁶

Це було тоді. А що сьогодні?

На одного мешканця України нині випускається близько 1 книжки, тоді як у Російській Федерації – 3-4, у Білорусі – 6-7, у західних країнах – 10-12.¹⁷

Аналізуючи уроки історії, думається, що досвід проведення і здобутки в розвитку української школи і культури в добу Центральної Ради може бути творчо використаний у наш час національного відродження, розбудови незалежної, демократичної української держави.

¹ Грушевський М. На порозі Нової України. – К., 1991. – С.41.

² Винниченко В. Відродження нації. В 3ч. Ч.1. – Київ – Відень, 1920. – С.269.

³ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – К., 2000. С.264.

⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.2. – К., 1997. – С.75.

⁵ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – С.269.

⁶ Там само. – С.271.

⁷ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.2. – С.182.

⁸ Український історичний журнал. – 1997. – №6. – С.81.

⁹ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – С.267.

¹⁰ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С.385.

¹¹ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С.151.

¹² Цюпа Н. Бюджетні перегони // Сільські вісті. – 2002. – 18 жовтня.

¹³ Там само.

¹⁴ С. Ніколаєнко Відродження України почнеться з села // Сільські вісті. – 2002. – 19 лютого.

¹⁵ Цюпа Н. Бюджетні перегони // Сільські вісті. – 2002. – 18 жовтня.

¹⁶ Український історичний журнал. – 1999, – № 4. – С.30

¹⁷ Литвин В. На шляху державного самоствердження України // Віче. – 2002. - №9. – С.11.

Савчук Ч.О.,

*доцент кафедри теорії та історії держави
і права ХУІІ, кандидат історичних наук*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ АВТОНОМІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (XVII ст.)

Протягом XVII-XVIII ст. українському суспільству довелося здолати складний шлях, визначальними віхами на якому були перебування в господарсько-політичній системі Речі Посполитої, спалах національної революції і як результат – утворення власного державного організму – Української держави, поглинення національних суспільно-політичних інституцій Російською монархією. Змінювали одна одну політичні та соціально-економічні моделі. Справді новаційні зрушення відбувалися в культурно-духовній сфері. Проходила трансформація правової свідомості.

Політична окременність Гетьманщини призвела до утвердження у правовій свідомості національної еліти орієнтації на конституціоналізм - цілеспрямоване вибудування нового суспільно-політичного устрою (термін «конституція» походить від латинського “constitutio” – устрій, лад), за якого суб’єкти політики, особливо провідні, діяли б у рамках чіткого обмеження своїх повноважень.

Нам не видається дивним той факт, що у континентальній Європі саме Україна започаткувала традицію конституціоналізму. Адже дана ідея як здобуток європейської цивілізації виникла з потреби обмежити владу короля та представників феодальної влади, тобто з потреби суспільно-політичної. Це можна продемонструвати на прикладі Великої Хартії вольностей 1215р., Конституції США, низки європейських конституцій, започаткованих Великою французькою революцією. До того ж, підкреслимо, скрізь ми маємо справу з революційними перетвореннями, які заперечували чи, принаймні, не могли бути реалізованими у межах традиційного регулювання взаємин між представниками політичної еліти, між ними та підпорядкованими верствами, що могли проявити свою політичну суб’єктність.

Внаслідок Національної революції в Україні розпочалися процеси формування нової державності. А вони у правовій сфері, на думку дослідників історії держави і права, здійснюються як «перехід від норм звичаєвого права, до норм, створених державою»¹.

Даний природно-історичний процес в Україні поєднався з політико-культурними позиціями на правове регулювання взаємин та на довірність (пригадаємо, що у внутрішньополітичному аспекті довірність у Гетьманщині бачилася як взаємна присяга гетьмана і Війська на дотримання своїх чітко окреслених обов’язків стосовно контрагента, включаючи й гарантування його прав).

У підсумку, ідея конституціоналізму як загальноєвропейської потреби вперше на європейському континенті була реалізована в Українській козацькій державі як наслідок Національної революції не випадково, а закономірно, як це було зроблено і європейськими суспільствами (включаючи й цивілізаційно похідне від них суспільство США) у ході власних революційних перетворень.

Зруйнування на теренах України політичної системи Речі Посполитої поставило на порядок денний потребу регулювання взаємин між власною державною центральною владою і суспільством, між ними та царем як сувереном, між суспільними станами та верствами. Запозичити чи використати у цій справі козацьке звичаєве право було неможливо. Регулювання суспільно-політичних відносин за допомогою козацької традиції було можливе до того часу, поки політична окремішність не виходила за межі станового автономізму. З побудовою власної держави неспроможність традиції була компенсована витворенням державних конституційних норм. Спочатку їх вмістилищем стали договірні статті гетьманів з московськими царями і насамперед Переяславсько-московський договір, який, з огляду на закладені у ньому зерна конституціоналізму, М. Грушевський називав «конституційною хартією» України і порівнював її з англійською «Великою хартією вольностей» 1215 р.²

Закладена у статтях ідея конституціоналізму виросла до оформленої у цілісний документ, відомий під назвою «Конституція П. Орлика» від 5 квітня 1710 р. Конституючи суверенітет під протекцією шведського короля, недоторканість кордонів, прав-вольностей, тобто сформованої на той час соціальної структури, соціально-політичної і правової систем, конституція зосереджувалася саме на питаннях вивільнення сфери політики від свавілля. Оскільки цей процес розвивався насамперед у межах ради старшини, учасниками якої були два провідних суб’єкти політичного життя Гетьманщини, ми маємо всі підстави розглядати її інституційованою ареною зіткнення гетьмана - уособлення загально-суспільного інтересу та старшин - представників інтересів своєї верстви.

Зіткнення нерідко були дуже гострими як за змістом, так і за поведінковими реакціями. Прикладом може послужити рада старшин під Замостям, коли “гарячіші полковники докоряли Хмельницькому п’янством і бездіяльністю і особливо різко відзивався на гетьмана Чорнота”³. Прикладом іншого зіткнення, де старшини виступала від імені інтересів окремишних, є рада осені 1653 р., коли “до гетьмана приходили полковники і казали йому гетьману: не потрібно нам чуже землі обороняти, а свою безоглядно метати; досить нам того, що за себе стояти і свою землю обороняти. І гетьман дістав шаблю, і рубнув Черкаського полковника Єська по лівій руці”⁴. Свого часу Д. Многогрішний практично паралізував роботу ради: “...нині його, гетьмана вся старшина боїться погляду і вести мову ні про які справи не сміє, оскільки гетьман став до них непомірно жорстоким», «тільки де кому мовить слово та й за шаблю»⁵.

У чолобитній на І. Самойловича старшини ставили у вину гетьману свавілля: “Уряди зі свого гніву віднімає і з непристойним причин їх карає, і в безчестя вводить, і кого хоче без суду і без доказу даремно”⁶. Право ж розглядалося як умова гарантування справедливості: “Суддівського уряду уже чотири роки не відає. а в небутті суддей погасло право, і ображеним людям немає управи, і тому плачуть багато”⁷.

Серед історичних документів ми знаходимо і свідчення учасника змагання з протилежного боку. Такою є скарга І. Мазепи 1689 р. Перебуваючи у Москві, гетьман повідомив, що колишній переяславський полковник Дмитрашко-Райча “повсякчас лає його поза очі та ганьбить при старшині й полковниках”, і попередив, що він скаржитиметься на Райчу на різдвяному з’їзді старшині й полковникам⁸. Як бачимо, гетьман продемонстрував орієнтацію на легітимізацію політичного змагання між ними у межах роботи Ради старшини.

Історична школа змагання виховала у його учасників ставлення до права як до політико-культурної цінності, котра мала звільнити сферу політики від свавілля. Чітку фіксацію цього ми зустрічаємо у Конституції П. Орлика. Там, зокрема, усувається можливість для “властолюбних на купців” “над слушність і право” “приваблювати серце Гетьманське корупціями”⁹ і таким чином здобувати уряди. Отже, право сприймалося регулятором кадрової політики.

Цінність права знаходила свою реалізацію і у підпорядкуванні їй гетьманської інституції у справі правосуддя. Якби хтось з “військових урядників” будь-якого рангу вчинив злочин “чи то гонор Гетьманський насмілився образити”, гетьман ні в якому разі не міг їх покарати “приватною своєю помстою чи владою”, а зобов’язувався передати справу на розгляд Генерального Суду, який і визначав би факт вини та форму покарання.

Нарешті, Конституція П. Орлика утверджувала провідну роль права у відкритому політичному змаганні гетьмана та старшин. Представники останньої отримували правовий захист у всіх випадках, коли вони приватно чи публічно вказуватимуть гетьману на недоліки його політики: “...тоді тая ж Старшина Генеральна, Полковники і Генеральні радники, спроможні будуть вільними голосами чи то приватне, чи, коли нагальна і невідкладна потреба вкаже, публічно на Раді Його Вельможності виговорити і про порушення прав і вольностей отчистих нагадати, без ущемлення (уближень) і найменшого пошкодження високого рейментарського гонору; про які виговори не має Ясновельможний Гетьман вражатися і помсти чинити, але непорядки виправити старатиметься”¹⁰.

Позиція старшинства на правове регулювання знаходила своє втілення і в чинному на Лівобережжі праві. Спочатку у комплексі законів, у центрі яких стояв Литовський статут, а потім у “Правах, за якими судиться малоросійський народ”. Сам факт витворення нового українського кодексу для нас є цінним уже тим, що він дає можливість виявити, які правові норми були тоді актуальними, а тому переносилися з Литовського статуту. Шляхетство визнавало за норму право недоторканості від арешту, ув’язнення, позбавлення майна без судового вироку¹¹. Таким чином,

еліта Української козацької держави у внутрішньостанових стосунках, запозичивши норми, якими жила еліта попередньої історичної епохи, доповнила їх новими здобутками.

Проте поряд з надбаннями було запозичено і нехтування, особливо майновими правами нижчих соціальних верств. Адже протягом існування держави ми маємо доволі багато прикладів беззаконня у сфері придбання чи й вульгарного відбирання землі у селян та козаків.

Разом з тим, чим більше в Гетьманщині зміцнювали свої позиції представники та інституції російського суспільства, тим менше українські старшини орієнтувалися у своїх сподіваннях на право. Прикладом може послужити досвід дуже лояльної до російської влади сім'ї Марковичів, голова якої досягнув високого соціального становища, виконавши ряд кур'єрських доручень від Петра I до Стамбулу у час "зради" І. Мазепи. На його сина, наказного полковника Якова Марковича, дозволяв собі "кричати" російський солдат, "з'явившись з інструкцією їхати мені (Якову. – Авт.) до Глухова"¹² час Гілянського походу (1725-1727) на нього, бунчукового товариша, та його підлеглих могли напасти російські солдати під надуманим приводом влаштування вогнища небезпечно близько від порохових запасів¹³. Міністр (так звали наглядача царського уряду за гетьманом) Наумов у присутності гетьмана міг "виговорювати", "кричати" на бунчукового товариша - службову особу, підпорядковану безпосередньо гетьману¹⁴. Не зважав на особу гетьмана не лише міністр. Це міг собі дозволити і російський член Генерального Суду. Так, підполковник Львов, показуючи своє незадоволення ходом судового розгляду, у присутності гетьмана, "розсердившись вихопив справу із рук канцеляриста і пішов додому", обізвавши Я. Марковича "неробою, дурнем і ледарем", репетуючи на все приміщення суду¹⁵. Він же, всупереч українським законам та універсалу Д. Апостола, вирішив справу по-своєму, а «у суді генеральному ...солдата на місце жолдака поставив, нібито для своєї якоїсь безпеки, а універсал гетьманський (і перший, і другий у тій справі — Авт.) у суді не прийняв"¹⁶. Знову ж таки порушуючи закон, Львов міг кинути до в'язниці довірену особу у суді та, незважаючи на офіційні листи гетьмана, 10 тижнів, за пасивного потурання міністра Тургенева, утримувати її там. Петербурзькі власті, теж ігноруючи особу гетьмана, направляли своїх посланців у різних справах, що стосувалися України, безпосередньо до міністрів.¹⁷

Батька Якова, Андрія Марковича, генерального підскарб'я і навіть російського дворянина, у судовій справі з фельдмаршалом Мініхом право захистити не могло, а лише "благання змилюватися". Той же фельдмаршал міг безкарно зневажати і українське право, і Генеральний Суд. Незважаючи на те, що справа із Марковичами була вирішена на його користь, фельдмаршал, перебуваючи у Глухові, кричав на суддів Генерального Суду: "Таких суддів повісити або, побивши кнутом, заслати до Сибіру", а про права наші казав: "Шельма писав, а каналля судив"¹⁸. Принагідно зазначимо, що у ході судового розгляду брат Марко за погрозу побити до смерті російського кирасира був покараний судом розжалуванням "на 3 місяці у рядові козаки" та позачерговою висилкою у похід на Українську лінію.

Цих прикладів із життя Марковичів цілком досить, щоб погодитися із твердженням історика Д. Міллера, що у тогочасній Україні під російською владою "торжествувало не право, а сила. Хіба дивно, що в кінці-кінців сила стала викликати до себе значно більшу повагу, ніж право? Ідеал права був замінений ідеалом сили. До нього, до цього нового ідеалу, і потягнулися усі, кому це дозволяли умови життя"¹⁹

Попри весь цей тиск, що зумовлював посилення конкретно ситуативних орієнтацій на нехтування права, позиція нової шляхти як верстви полягала у сприйнятті права як цінності. Так, зокрема, запевняв учасників Катерининської законодавчої комісії депутат від шляхетства Гадяцького, Миргородського і Полтавського полків М. Мотоніс: "...за злочини і злодійства закони повинні піддавати одному й тому ж покаранню людей всілякого чину та гідності без

огляду на особи”. І навіть межу між “підлими” і “благородними” він проводив, використовуючи поряд з іншими критерій правослужняності: “Підлі лише ті, які мають дурні властивості, чинять справи, противні законам, непристойні своєму званню...”²⁰.

У комплексі орієнтацій на правове регулювання чітко виокремлюється орієнтація на застосування власного права. Так, І. Самойлович дякував цареві, що той передав стародубського полковника Рославця, ніжинського протопопа Адамовича та інших для суду над ними “за правами нашими”²¹. Так само був орієнтований І. Мазепа. Слідство і суд над донощиками перехрестом П. Яценком та ченцем Соломонком, переконував гетьман царя 24 лютого 1708 р., “мають бути тут всередині, в регіменті моєму”²². Паралельно цій орієнтації серед українського старшинства виробилася також орієнтація на неприйняття російських правових норм. Причому дана орієнтація не обмежувалася підкресленням політичних аспектів стосунків, що склалися. Політична еліта Гетьманщини не сприймала самих принципів правового доведення у Московській державі: особистого зізнання, перевіреного чи здобутого катуванням. У системі аргументування старшини орієнтувалися на речовий доказ, документ. Вони не могли у зв’язку з цим не засуджувати тогочасне “великоросійське жорстоке і в цілому світі незвичне право, через яке багато невинних часто гине, а саме “доводчику первый кнут”²³. П. Орлик розповідав, що у справі Кочубея та Іскри його вразив найбільше той факт, що їх “без всілякого розслідування на катування брано, кнутовано і мучено”²⁴.

Вкрай негативні як оціночні, так одночасно й емоційні орієнтації викликало серед української еліти т. зв. “слово й дело”. Коли якийсь значковий товариш Кузьменко проголосив 1763 р. за собою “слово й дело” старшини, цей вчинок оцінили як “ненависное изображение”²⁵.

Свідченням орієнтації на право та обмеження сваволі високих посадових осіб є типове у таких випадках формулювання, за яким вирок є результатом роботи суду: “...і за вироком, який на них впаде... покарати”.

Даний документ засвідчує також, що покарання розглядалося як засіб викорінення злочинів через страх: “на страх іншим легковажним і злим людям, щоб таких злих справ чинити не сміли.”²⁶

Функція суду бачилася як можливість для звинуваченого виправдатися. Повідомляючи царю про суд над полковником Рославцем, І. Самойлович двічі вжив зворот “для виправдання”. Прохання І. Мазепа вказувало, що “розслідування і суд” розглядалися як засоби відновлення “справедливості”²⁷. Орієнтація на правове вирішення судових справ закладена і в механізмі звинувачення, яке мало бути не голослівним, а доведеним аргументами: “...потім явку скарги моєї проти них всіх злісних і ворожих... купно з доносами старшини полку стародубського і свідчення істинних осіб перед ними представляв, усними словесами тих всіх свідків, для кращого їм запевнення і достатніх доказів становив.”²⁸ Показовою у даному контексті є відмова дев’яти учасників сумнозвісних опозиційних намірам російських властей виборів депутата 1767р. від ніжинського та батуринського шляхетства підписатися під екстрактом судового розслідування, проведеного у їхній справі. Свою позицію старшини насамперед обґрунтовували тим, що в документі “виключене все те, що тільки до виправдання їхнього за допитами служити могло, а внесені одні резони їх звинувачення.”²⁹

У правосвідомості українських старшин виглядає чітко сформованою орієнтація на неправомочність примусу. Так, А. Скоропадська невдовзі по обранню чоловіка гетьманом казала старшині Забілі: “А ми хоча і взяли гетьманство, так із нужди і це нам прощено буде”³⁰

У середовищі старшинства існувала також орієнтація на безпристрасність суддівства. Дипломатично відмовляючись від осуду царевича Олексія, старшини посилалися на те, що “судити сина з батьком і своїм Государем вони жодної влади не мають, та й ніхто зі співгромадян у такій важливій справі стороннім суддею бути не може.”³¹

Отже, політико-культурні орієнтації на політичну систему Гетьманщини як ціле характеризуються їх спрямованістю на суспільно-політичну окремішність. Таким чином, бачимо, що державно-політичні стосунки з сусідніми суспільствами української еліти бачилися крізь призму власної політичної суб'єктивності, довірливості, добровільності прийнятих рішень. В орієнтації на внутрішньополітичне функціонування виокремлювалися орієнтації на правове регулювання провідних суб'єктів політичного життя, на конституціоналізм, підпорядкування приватного інтересу загальносуспільному благу, сконсолідованість, соборність. Для механізмів прийняття рішень були характерні еволюція від безпосереднього народовладдя через монополізацію функцій прийняття політичного рішення старшинською елітою до реалізації принципу представницького здійснення влади старшиною. У ході цього процесу виокремлюються орієнтації на вивільнення процесу прийняття рішень від свавілля, надання йому форми і змісту інтелектуального змагання, забезпечення волевиявлення через схвалення певної пропозиції більшістю голосів, на захист особистої гідності.

В цілому, система політико-культурних цінностей та норм, еволюція механізмів прийняття політичних рішень засвідчують, що правова культура еліти Гетьманщини розвивалася у загальноєвропейському річищі. В свою чергу це говорить про високий цивілізаційний рівень провідних верств українського суспільства другої половини XVII-XVIII ст.

¹ Музиченко П. Історія держави і права. – Одеса, 2000. – С. 204.

² Струкевич О. Провідні політико-культурні орієнтації еліти // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу. – К., 2001 – С. 137–138.

³ Грушевський М. Історія України–Руси. Т. VIII Ч. 3. – К., 1995. – С. 99.

⁴ Акты южной и Западной России. Т.10. – СПб., 1887. – С. 44.

⁵ Там само. – С. 643–644.

⁶ Источники малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским. Ч.1. – М, 1859. – С. 300–301.

⁷ Там само. – С. 302–303.

⁸ Цит за.: Окиншевич Л. Центральні установи України – Гетьманщини XVII-XVIII ст. Ч.2. – К., 1930.

⁹ Источники малороссийской истории... – Ч.2 – С. 251.

¹⁰ Там само. – С. 249.

¹¹ Права по которым судится малороссийский народ. – К., 1897. – С. 47; Миллер Д. Превращение казацкой старшины в дворянство // Киевская старшина. – 1897. – Т. LVII – С. 193 – 194.

¹² Маркович Я. Дневные записки генерального подскарбия Якова Марковича. Издание Александра Марковича. Ч. 2. – М., 1859. – С. 41.

¹³ Там само. – С. 191.

¹⁴ Там само. – С. 250.

¹⁵ Там само. – С. 378–379, 390.

¹⁶ Там само. – С. 380.

¹⁷ Там само. – С. 360, 369.

¹⁸ Там само. – Ч. 2 – С. 52–55.

¹⁹ Миллер Д. Хозяева и постояльцы. – Х., 1909. – С. 8.

²⁰ Сборник РИО. Т. IV. – СПб., 1869. – С. 168, 169.

²¹ Акты ЮЗР. Т.13. – С. 5.

²² Источники малороссийской истории... – Ч.2. – С. 70.

²³ Лист Пилипа Орлика до Стефана Яворського (1721р.): свідчення самовидця про Мазепине відступництво // Субтельний О. Мазепинці... – С. 64.

²⁴ Там само. – С. 178.

²⁵ Окиншевич Л. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. – Мюнхен, 1948. – С. 112.

²⁶ Там само.

²⁷ Источники малороссийской истории... – Ч. 2. – С. 70.

²⁸ Акты ЮЗР. Т.13. – С. 6.

²⁹ Лазаревський Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Т.2. Полк Нежинский. – К., 1893. – С. 41.

³⁰ Там само. – С.40.

³¹ Історія Русів. – К., 1991. – С.282.

Лемак В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент

СЛОВАЦЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА В ПЕРІОД УРЯДУ В. МЕЧІЯРА (1994–1998 рр.)

Ступінь зрілості демократичної держави вимірюється методами діяльності й повагою до закону правоохоронних органів, передовсім спецслужб. З іншого боку, однією з основних ознак недемократичних режимів є зростання ролі “силових структур”, виконання одною з них функцій політичної таємної поліції, використання їх для незаконного нагляду за опозиційними силами.

Частина документів про діяльність Словацької інформаційної служби (далі СІС) була знищена її співробітниками після того, як стала очевидною поразка партійної коаліції, очолюваної Рухом за демократичну Словаччину (далі РЗДС) В. Мечіяра в ході парламентських виборів у вересні 1998 р. Частина діянь цього органу в 1994 – 1998 роках розслідується компетентними органами дотепер, проти цілого ряду співробітників СІС порушено процедуру кримінального переслідування. Але вже нині доступної інформації вистачає, щоб дати загальну характеристику незаконної діяльності СІС у вказаний період. Подані нижче факти про діяльність спецслужби містяться в Звіті про діяльність СІС, котрий був поданий до Парламенту 12 лютого 1999 р. й став предметом обговорення на пленарному засіданні¹.

Відзначимо, що 5 квітня 1995 р. прийнятими змінами до Закону про СІС право призначати її керівника було відібрано від глави держави і передано Уряду. Негайно на цю посаду було призначено відданого особисто голові Уряду І. Лексу. Як засвідчили подальші події, таке призначення було однією з передумов протиправного використання служби.

Зауважимо, що попередній керівник СІС В. Мітро разом з усією колегією спецслужби добровільно подав у відставку ще 13 лютого 1995 р., публічно мотивуючи свій крок тим, що голова Уряду СР і РЗДС В. Мечіяр “будував і продовжує будувати паралельні структури для розвідувальної діяльності”, а також тим, що урядові посадові особи вимагали від нього оперативної розробки тих журналістів, які отримували гонорари з-за кордону².

Найпершим доказом перевищення СІС своїх повноважень, визначених законом і положеннями “Стратегічних напрямків діяльності СІС”, затверджених 28 червня 1995 р. Радою оборони держави, стало те, що в офіційних даних про результати розвідувальної діяльності СІС від квітня 1995 до жовтня 1998 р. у сфері забезпечення охорони конституційного ладу, територіальної цілісності і суверенітету республіки 17% всієї зібраної інформації стосувалися безпосередньо політичних партій і їх представників. Розвідувальна інформація збиралася також про діяльність церкви, профспілок, неурядових організацій та осіб, що публічно виражали незадоволення політикою Уряду. Крім того, об’єктом оперативних розробок спецслужби стали засоби масової інформації, національні меншини, освіта і самоврядування. В основі діяльності закритих джерел інформації, включно таємних співробітників СІС, був збір компрометуючих матеріалів про осіб, котрі відкрито виражали своє негативне ставлення до виконавчої влади чи правлячої партії³.

Слід зауважити, що спецслужбою розвідувальна діяльність проводилася не лише щодо опозиційних партій, а й щодо партій, які входили до урядової коаліції. З опозиційних партій